

Oktatáspolitikai örökség az állam, az egyház, a család és a demokratikus szabadság viszonyában

The Legacy of Educational Policy in the Relationship between the State, the Church, the Family and Democratic Freedom

Udvardi-Zsoldos Péter

beszerzési referens, joghallgató
Belügyminisztérium
Közigazgatási Államtitkárság,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Jog- és Államtudományi Kar
peter.udvardi-zsoldos@bm.gov.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy Eötvös József népoktatási koncepciója miként értelmezhető az állam, az egyház és a család közötti közfeladat-megosztás történeti modelljeként, különös tekintettel a demokratikus szabadság jegyében.

Módszertan: A tanulmány történeti-jogdogmatikai és szakirodalmi elemzéssel vizsgálja a felekezeti oktatás magyarországi szerepét a felvilágosult abszolutizmustól a dualizmuson és a két világháború közötti időszakon át a jelenkori köznevelésig.

Megállapítások: A jól értelmezett, a hagyomány-kontinuitást elismerő és átlátó vezetői szemlélet nem zárja ki az egyént abból, hogy az oktatási rendszer jogi és finanszírozási kereteit modern eszközökkel tudja meghatározni.

Érték: A tanulmány amellet érvel, hogy a felekezeti oktatás a magyar oktatástörténetben nem az állami köznevelés kivételeként, hanem a közfeladat-ellátás történetileg beágyazott és társadalmilag legitim formájaként értelmezhető.

Kulcsszavak: nevelés, egyház, Eötvös József, közfeladat-ellátás

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2026. 01. 15. Átdolgozás: 2026. 02. 22.
Elfogadás: 2026. 03. 20.

Abstract

Aim: The aim of this study is to examine how József Eötvös's concept of popular education can be interpreted as a historical model for the distribution of public responsibilities among the state, the church and the family, with particular regard to the principle of democratic freedom.

Methodology: The study examines the role of denominational education in Hungary through historical, legal-dogmatic and literature-based analysis, from enlightened absolutism through the Austro-Hungarian Dualist period and the interwar era to contemporary public education.

Findings: A well-founded leadership approach that recognises and understands continuity with tradition does not preclude the use of modern instruments in defining the legal and financial framework of the education system.

Value: The study argues that denominational education in Hungarian educational history should not be understood as an exception to state public education, but rather as a historically embedded and socially legitimate form of public-service provision.

Keywords: education, church, József Eötvös, public-service provision

Bevezetés

A felekezeti nevelés a magyar oktatástörténetben nem az állami köznevelés alternatívája vagy ellenpontja, hanem olyan történetileg beágyazott közfeladat-ellátási forma, amely Eötvös József értelmezésében az állami garanciavállalással, a családi nevelési joggal és az egyházi autonómiával együtt alkot kiegyensúlyozott demokratikus rendszert.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a felekezeti nevelés a magyar oktatástörténetben hogyan kapcsolódik a személyes szabadság, a családi nevelési jog és a közfeladat-ellátás történeti modelljeihez: vajon van-e még olyan réteg, ami ideig-óráig tartó érdekek helyett állandó értékeket képviselve bevonható a közfeladatok ellátásába? Az állam bízhat-e a közösségeire (egyházra, családra) nemzetstratégiaileg kiemelt hatáskört?

Közügy, közfeladat

Tamás András a közügy körébe sorolja mindazokat a helyzeteket, amikor a megoldáshoz az állam szükségszerű vagy feltétlen bevonása szükséges (Tamás,

2010). Közügynek továbbá az minősíthető, amely túlmutat az egyéni érdekeken, és azokkal szemben megérdemli a közhatalom birtokában végzett érvényesítést (Varga Zs., 2017). Ha úgy tetszik: közügy „a közösségre kiható, általános érdekű ügy” (Pusztai, 2003). A közügyekből fakadnak a közfeladatok, amelyeket „*meg kell tenni, hogy az államcélok és az alapvető állami kötelességek ténylegesen érvényre jussanak*” (Patyi, 2017). S hogy mi tartozzon ide, azt az alkotmányos meghatározottság és a joguralom (rule of law) parancsa értelmében anyagi jogi szabály jelöli ki (Gerencsér, 2024). Magyarországon a közhatalmi működés alapja, az Alaptörvény R) cikke absztraktnan írja le a közügyeket. Fontos ezért rögzíteni, hogy alkotmányos jogállamban a közügyek körét nem önkényesen, hanem az Alaptörvény értékrendjéből következő, jogszabályok által nevesítve határozhatjuk meg: a legfontosabb közügy maga az alkotmányos rend fenntartása (Varga Zs., 2017). A közigazgatás a végrehajtó hatalomnak azon tevékenysége, amelynek eredményeként a társadalom tagjainak és szervezeteinek magatartását ténylegesen befolyásolja, mégpedig az állami közhatalom (imperium) birtokában végzett döntés-előkészítés, döntés, végrehajtás és ellenőrzés során, elkülönült állami szervezet által folytatott jogalkalmazás (jogérvényesítés), szervezés és a jogalkotásban való közreműködés által (Madarász, 1993).

Közigazgatás, közszolgáltatás

A közigazgatás el nem hanyagolható sajátossága, hogy részt vesz egyfelől a közügyek, másfelől a saját tevékenységének, valamint a közfeladatok ellátására vonatkozó szabályok megalkotásában (Varga Zs., 2017). A közszolgáltatás (jelesül az oktatás) az előbb taglalt vázrendszer kézzel fogható, életünk során közvetlenül megtapasztalható és elérhető végterméke. Magyar Zoltán szerint a közfeladatokat (és így a közigazgatás útján megvalósított közszolgáltatásokat) a valós közszükségletek határozzák meg, helyes felmérésük pedig három alappilléren, vagyis a területen, a népességen és a gazdaságon nyugszik: ha a faktorok mögé nézünk, akkor ugyan eltérő életminőségében, társadalmi, gazdasági funkciójában, de minden esetben az embert találjuk (Magyary, 1942). Hibás tehát szűkíteni egyik vagy másik területre a fókuszot, sőt még rosszabb a lényegtől, a valóságtól elrugaszkodva, szélsőségesen pozitivista nézőpontból azt mondani, hogy közfeladat csak az, amit a jogszabály annak jelöl ki (Gerencsér, 2024). Általános tény, hogy a közszolgáltatások éppen aktuális minősége egy olyan speciális politikai mérce, melynek mindenkori rendezéséből hol az állam, hol pedig a társadalom igyekszik többé-kevésbé kivonni magát.

A korai egyházi népnevelés mint érték közvetítő misszió

Amikor a modern tulajdonosi-fenntartói szerepkörök háttéréről gondolkodunk, akkor elengedhetetlen, hogy ne csak a világi múltban tegyünk történeti kitekintést: az első gyülekezetek kifejezetten a „Krisztus-test”¹ közigazgatásának módszer tanára alapozva négy fő területen működtek: igeolvasás (tudományművelés, nevelés-oktatás), vagyontársaság (gazdasági egyesülés), kenyér megtörése (lelki szimbiózis), diakónia (egészségügyi, szociális szféra őse). Felélő közösség volt ez, melynek magyarázata egyszerű: olyan közelire várták Jézus visszajövetelét, hogy sem a termelésnek, sem pedig a vagyon megtartásának nem látták értelmét. Végül Pál apostol fellépése vetette el a lassú, de áldásos gyarapodás magvait: úgy kell várni az Urat, hogy közben hűségesen végezzük, amit ránk bízott.

A mindenkori államigazgatás jellemző vonása, hogy a problémás és/vagy kezelhetetlennek tűnő dolgoktól igyekszik megválni. A Római Birodalom romjain születő európai országok az oktatást minden további nélkül a missziói parancs betöltésére hivatott egyházra hagyták: „*tegyetek tanítványokká minden népeket!*”² A következő évszázadok becsületes és művelt nemzedékeinek felnevelésével az egyház múlhatatlan érdemeket és egyetemes jogot szerzett iskoláihoz,³ melyekhez belső értéket rendelt: „*mert ahol a kincséd van, ott lesz a te szíved is.*”⁴

Az abszolutista népoktatás mint értéksemleges közszolgáltatás

Míg (a hódoltságot leszámítva) az ősi hagyomány szerint a katolikusok, majd a reformációt követően ehhez hol szabadabban, hol pedig üldözöttebben betársulva a protestánsok is magukénak tudhatták a magyar népnevelés ügyét, addig Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutizmusa hamar felborította az oktatás egybehangzó klerikális lefedettségét: létrejöttek az államtól irányított világi intézmények jozefinista ősei, az úgynevezett közös iskolák (Fináczy, 1927; Fodor, 1948; Vihar, 1948; Ravasz et al., 1960). Az oktatás-igazgatást a királynak fenntartott jogként határozták meg, amelyet a Helytartótanács Tanügyi Bizottságán keresztül gyakorolt (Niklai, 2023), a köz szolgáltatásnak lokális fenntartását rövidesen átvette a centralizált közszolgáltatás, ami hasznos és hű alattvalók nevelését tűzte ki céljául. Az állami felügyelet alá helyezett és szekularizálódó közoktatás legfőbb alapelve abban állt, hogy a termelő munka megfelelő elvégzéséhez

1 Róm. 12,5.; 1Kor. 10,17.; 1Kor 12,27.; Ef. 4,12.; Zsid. 13,3.; Ef. 5,23.; Kol. 1,24. stb.

2 Mt. 28,19.

3 MKPK körlevele: 1946. május 4.

4 Mt. 6,21.

szükséges minimumkövetelményeket (írást, olvasást, számolást) „állapotjához képest” mindenki sajátítsa el (Némedi, 1962). Ezenfelül minden további ismeret károsnak és veszedelmesnek tartottak; az egyetemes egyháznak – mint a bevett valláserkölcs átadására hivatott intézménynek – másodlagos szerep jutott: a ki-zsákmányoló társadalmi rend igazolásának fejében töltse el a népet megnyugvással és a túlvilági kárpótlásba vetett reménységgel (H. Balázs & Makkai, 1958).

A polgári állam kibontakozása

Azon túl, hogy a reformkorig többségében magát az egyházat és az általa közvetített dogmákat tartották számon értékként, a 18–19. századig felépült, s mai fejjel nemzeti örökségként (el)ismert tanintézetek (például Sárospataki/Pápai/Debreceni Református Kollégium; Nagyszombati Egyetem; Győri Jezsuita Gimnázium; Komáromi Bencés Gimnázium; Tatai Piarista Gimnázium; Curgói Református Gimnázium stb.) egykoron önmagukban a jelent és a jövő zálogát testesítették meg. Mindazonáltal az a felvetés, hogy a múlt emlékei az állam tulajdonát képezzék, a nemzeti ébredéssel szorosan együtt járt (vö.: Magyar Nemzeti Múzeum 1802-es alapítása és gróf Széchényi Ferenc tevékenysége), és hamar elérte az egyházat, az addigi jelen legbefolyásosabb vezető szereplőjét. Az egyház értelemszerűen nem lehetett az államé, de a hozzá tartozó ágazatokkal kapcsolatban rövidesen felmerült, hogy azok a nemzet tulajdonai legyenek. 1848 után az állam több próbálkozását is nyomon követhetjük azzal kapcsolatban, hogy hogyan kívánt jövőt formálni a megbomlasztott, majd magához vindikált örökségből. Az egyház vitathatatlanul hathatós jelzést kapott, töretlenségét mégis annak köszönhetette, hogy a múltból alkotott jelenét jövőbe tekintéssel tartotta fenn: „*üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk.*”⁵ Ne feledjük, hogy ebben a folyamatban mindvégig partnerként viseltettek a polgáriasodásnak indult családok legfontosabb és legérzékenyebb társadalmi bázisaként funkcionáló helybéli gyülekezetek.

Eötvös fellépése

A népiskolai közoktatás tárgyáról szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikk megalkotása során Eötvös József az állam jogainak és kötelességeinek terjedelmével kapcsolatos állásfoglalásában kifejtette, hogy „*senki igazságosan nem*

5 2Kor. 4,8-9.

vonhatja kétségbe, hogy a népnek nevelése s így oktatása is, minden egyház (értsd: felekezet) legszebb feladatai közé tartozik.”⁶ Beszédében az évszázados művelődés terjesztése kapcsán határozottan kiemelte az egyházi érdemeket, ennek ellenére azonban úgy gondolta, hogy az egyház nem képes egyedül ellátni ezt a feladatot. Összegzésképp megállapította, hogy szükséges az államra bízni „*azt, amit az egyház maga nem érhet el*” (Felkai, 1957). Az oktatás színvonalának emeléséhez és fenntartásához Eötvös nélkülözhetetlennek tartotta tehát az állami szerepvállalást. Az állam és az egyház között párhuzamot vonva állította, hogy ugyanúgy feladata az egyháznak, hogy jó keresztyéneket neveljen, mint az államnak az, hogy jó állampolgárokat.⁷ E gondolatsorból minden bizonnyal a szülők és az egyházak mellett az állam kiegészítő szerepe, és nem a teljességgel szekularizált közoktatás létjogosultsága vezethető le. A kultuszminiszter beszéde akkor nyer igazi értelmet, ha azt szigorúan egyben kezeljük: természetfeletti síkon az egyházé, természetes síkon a szülőké a neveléshez való elsődleges jog, amelyhez az állam közjogi keretet nyújt. A polgári állam oldallagos szerepvállalása egyfajta szervezett garanciát nyújtott a családok szolgálatának elsődleges zsinórmértéke, a keresztyén erkölcs, valamint a magának egyre nagyobb utat törő szekularizáció közötti hídépítéshez.

Eötvös hatása

Az Eötvöst követő miniszterek hozzáállása a reformokhoz változó volt. A népoktatási törvény megalkotása utáni évtizedekben nem történt jelentős előrelépés, így többen azt hangoztatták, hogy bár szellemében szép az 1868-as törvény, megvalósítása hiányos (újfent visszautalnék a helyes interpretálásra), és ennek okát az állami befolyás gyengeségében látták (Köte & Ravasz, 1979). Míg a Német Birodalomban Otto von Bismarck kancellár szorgalmazta, hogy vonják ki az iskolákat a felekezetek felügyelete alól, és rendeljék az államnak alá, amely azután az egész országban tetszés szerint vagy megengedné a papoknak az iskolafelügyeletet, vagy eltiltaná őket attól (Majunke, 1898), addig hazánkban vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó, gróf Bethlen István miniszterelnök és gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter konzervatív meggyőződéssel vallotta, hogy a hazai nevelés-oktatás alfája a család, ómegája pedig a felekezeti iskola, melynek alapvető indoka az egyház tanítása szerint: az ember legfőbb java a hite, amely e- és túlvilági boldogságának feltétele. A generációk

6 Képviselőházi napló, 1865. X. kötet, 1868. szeptember 16. – november 23.

7 Eötvös 401–403. Főrendiházi napló, 1865. I. kötet, 1865. december 14. – 1868. december 9.

által áthagyományozott szellemi örökség, vagyis a vallásra épült államhatalom legszebb megfogalmazása: „*az állam (és az oktatás) nem nélkülözheti azt az erkölcsi biztosítékot, melyet csupán a vallástól kölcsönözhet.*” Eszerint az állam feladata nem több (és nem is kevesebb), mint az egyének és a társadalom közös érdekeire, valamint a különféle (polgári, egyházi stb.) közösségek (lásd család) önszervező-önkormányzó képességére alapozva (és azt fejlesztve, erősítve) megteremteni a népoktatás, a közműveltség további felvirágzásának jogi, igazgatási és – lehetőségeinek bővülésével – pénzügyi feltételeit (Kelemen, 2003). Az egyházak az archaikus jegyek megszűnését követően egyre kevésbé tudtak azonban szuverének maradni, így kiemelendő a vallásfelekezeti iskoláknak nyújtott pénzügyi hozzájárulás, az úgynevezett államsegély. Az egyházi iskolák fenntartásához ugyanis az állam mind a dualizmus idején, mind pedig a két világháború közötti időszakban jelentős anyagi támogatást nyújtott (Mészáros, 1989). Ezt az 1868-as népiskolai, az 1883-as középiskolai, az 1891-es óvodai, valamint az 1935-ös igazgatási törvény alapján minden hivatalos állami tanügyi szerv, köznevelési szaksajtó, pedagógiai szakember, de az általános társadalmi közvélemény is (igen kis ellenzéki felfogást leszámítva) természetesnek tartotta: az egyházi iskolák nem csupán szorosan vett belső egyházi funkciójú, hanem ösztársadalmi célú intézmények (Mészáros, 1989). Problémát jelentett ugyanakkor, hogy a bevett egyházak ingatlanszerzési képessége nem volt korlátozva, az elismertek ellenben csak oktatási, nevelési, jótékonyági, imaházi funkciót ellátó ingatlannal rendelkezettek. A községek segélyezését is csak előbbiekhöz vehették igénybe. Az 1945–1948 közötti megmerevedett állapotokat mi sem vetíti jobban előre, mint az a tény, hogy Klebelsberg iskolaépítési programjából az új intézmények 57%-a az egyházakhoz, 29%-a az államhoz, 12,8%-a a településekhez került (T. Kiss, 1986). Határozottan cáfolható tehát, hogy a hazai oktatástól idegen lenne a lokális, közösségi fenntartás: a magyar kultúra és identitás 1945-ig nem engedte a kizárólagos állami szerepvállalást (Erekly, 2021).

A közfeladatok és a tulajdonviszonyok szétválása

A második világháború után ismét felmerült a kérdés, hogy a hagyomány-kontinuitás folytatásához kinek van joga? Az 1945 utáni első években a hazai politikusok többsége úgy látta: a magyar államberendezkedést a korábnál modernebb, korszerűbb, tisztább polgári demokratikus jogállammá kell alakítani, véglegesen elhagyva a feudális-dzsentrális maradványokat (Mészáros, 1989). Egy dolog merült közben feledésbe: „*a katolikus (vagy más vallásfelekezeti – a szerk.) nevelés nem köti gúzsba az egyént, hanem megadja annak szabadságát.*”

Ez a szabadság felel meg a demokratikus szellemnek.” (Mészáros, 1989). Az új-jáépítés legfőbb terheit az ország többségét kitevő katolikusok hordozták: jelentős részben nekik köszönhető a siker, s ezen belül a hazai iskolarendszer talpra állítása, modernizálása (Mészáros, 1989). Az egyházi iskolák fenntartásához adott pénzügyi hozzájárulást a második világháború utáni közvetlen években is természetesnek tartották, senki nem vonta kétségbe. Ez volt a törvényes rend, a jogi helyzet. A felekezeti iskolák a háborúból való szabadulás első pillanataitól kezdve mégis politikai támadások pergőtüzében álltak. A legfőbb vád az volt, hogy akadályozzák az állam nevelési céljainak összpontosított megvalósítását (Mészáros, 1989). Az állam eleinte azt hangoztatta, hogy részéről egyházellenességről szó sincs, a katolikus főpásztorok mégis megelőző állásfoglalás kiadását tartották szükségesnek: szerintük az iskoláiknak nyújtott államsegély nem kegyadomány, hanem a katolikus szülők adójának visszajáró része, mely szellemekben és erkölcsiekben bőven megtérül. Az állam nem tesz szívességet az egyháznak, ha segélyt ad iskoláinak, az egyház pedig nem tesz szívességet az államnak, ha számára jó polgárokat nevel, mert maga a nép döntött afelől, hogy mennyi felekezeti iskolára van szüksége, mennyi államira, s maga a nép az, amelyik mindegyiket fenntartja. A hatalom tudta, hogy a felekezeti iskolák államsegélyének megvonása a teljes magyar iskolarendszer összeroppanásához vezetne. Ezzel párhuzamosan az állam viszont ugyancsak anyagiak híján képtelen lett volna egy teljesen új iskolahálózatot felépíteni, azt személyzettel ellátni, így a proletárdiktatúra elvei mentén elkerülhetlenné vált az államosítás. Így került a fenntartói jog másodjára, de most sokkal feszesebben az államhoz, aki az aktuálpolitikai érdekei miatt továbbra is csak a történelem adott pontjain mutat érdeklődést a hosszú hallgatás és érdektelenség után a fenntartás iránt. Az állam ennek mentén nem akart és nem is tudta az örökséget védeni, habár az ehhez szükséges anyagiakkal (többé-kevésbé) rendelkezett.

Állam – egyház – család szétválása

A humánus védelméért folytatott küzdelmekből még fel sem ocsúdva, a jelenkori köznevelési vitákban gyakran háttérbe szorul annak vizsgálata, hogy az egyházi fenntartás milyen autonóm értékközvetítő funkciót tölthet be a látható egyház szerepének átalakulásával egyidejűleg. Az egyházi népnevelés évszázados hegemoniáját az abszolutista közoktatás alávételése, a dualista népoktatás mellérendelése, majd a szocialista népművelés megsemmisítése, most pedig a nemzeti köznevelés bekebelezése törte meg. Az anyagilag kiszolgáltatott, sokszor napról napra vegetáló, családok nélkül maradt gyülekezetek arra sem

képesek, hogy a természetszerűleg priorizált mellérendeltségüket megőrizték. Az együttműködési sorrend ennél fogva minden tekintetben kógens: az állam szabta iramot utol nem érve igyekeznek az egyház pótolni a pótolhatatlant. Míg egykoron a keresztyén kultúra olyannyira erősen meghatározta a mindennapokat, így az oktatást is, hogy az állam mint kiegészítő szerv fellépése Simor János bíboros-érsek, hercegprímás vélt vagy valós aggodalmai ellenére sem tudta végső soron bedönteni az egyházi autonómiát, addig napjaink gyakorlata negatívan befolyásolja az egyház cselekvőképességét.

Eötvös szerint az oktatás jövője a decentralizációban, a községi feladatok (iskolaszék) kiterjesztésében, a települések állampolgárainak és közösségeinek érdekeltté tételében, az egyházi autonómia és az államigazgatás súlyegyenjében, tudatos partnerségében rejlik. A helyi közösségek könnyen identitásválságba sodródhatnak, ha az iskolák fenntartói-vagyonkezelői jogkörei, beruházásai centralizálódnak. Eötvös kultúrpolitikája éppen ezt igyekezett elkerülni azzal, hogy a tankerületek élére igazgatók helyett felügyelőket állított. Ugyan 2011-től az Nkt. a közoktatás helyett immáron a köznevelést mint tanügyiigazgatási meghatározást kodifikálja, de mivel a 21. századra a vallás-erkölcs jobbra háttérbe szorult, így az oktatási rendszerünk vonatkozásában legfeljebb vallási-erkölcsi normákról beszélhetünk. Ennek keretében megjegyzendő, hogy míg Eötvös tisztelettel viseltetett a gyülekezeti autonómia iránt, sőt világosan kijelölte az állam, a család és az egyház sérthetetlen, egymással párhuzamosan működő hármass munkamegosztását, addig az utókor mindezt egybe, a szétfelező, segélyért kiáltó iskolai szintéren megvalósuló nevelő-oktató munka keretein belülré integrálta.

Fenntartói pluralizmus, összegzés

Ha az állami/egyházi/alapítványi működtetés (Nkt. 19. alcím) közül a legjobbat szeretnénk kiválasztani, akkor nincs egyszerű dolgunk. Az eötvösi felfogás természetesen vallásos meggyőződésen alapult, s a polgári pluralista társadalom értékeit a jelenben és a jövőben egyaránt állandónak vélték (Mészáros, 1989). Mostanra be kell látni, hogy megfontolatlanul könnyen a nemzeti kultúra önfeledésének útjára tévedhetünk. A történelmi idők olyan helytállást igényelnek, ami a társadalom rétegeinek örökös kedvezményezettség helyett valódi, ösztönző, megújuló koalíciót kínál, miközben összefűzi az értéksemleges fenntartói szerepét kereső (de nem lelő) állam pragmatikáját, és a tradicionális tapasztalataira települt egyház dogmatikáját. E vizsgálat központi kérdésére továbbá akkor adható pozitív válasz, ha (a néhai kalocsai érseket idézve) „*a magyar*

iskola is megadja Istennek, ami az Istené.” Grösz József és Eötvös József szavainak spirituális mibenléte bizonyosan összefügg az önmagunkkal, majd az egymással (családunkkal, egyházunkkal, egyéb közösségeinkkel) való feltétlen megbékélés útjával, melyre számos értékes nemzeti minimum és közjogi szabályozó telepíthető a demokratikus szabadság szellemében.

Felhasznált irodalom

- Eötvös J. (1976). *Kultúra és nevelés*. Magyar Helikon.
- Eötvös J. (1981). *Művei I.-XIII.* Magyar Helikon.
- Erekly I. (2021). *Közigazgatás és önkormányzat*. Ludovika Egyetemi Kiadó. https://doi.org/10.36250/00528_00
- Felkai L. (1957). *Eötvös József válogatott pedagógiai művei*. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Felkai L. (1979). *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Akadémiai Kiadó.
- Fináczy E. (1927). *Az újkori nevelés története (1600-1800)*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda.
- Fodor H. (1948). *A magyar iskolaállamosítás múltjából*. *Embernevelés*, 4(12), 547-551.
- Gerencsér B. Sz. (2024). A közigazgatás a közönségért van. - Ebben mindenki egyetért? In. „*Ad imaginem et similitudinem nostram*”. *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei. Tanulmányok (51)*. Pázmány Press.
- H. Balázs É. & Makkai L. (Szerk.) (1958). *Magyarország története 1526-1790*. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Kelemen E. (1994). *Az oktatási törvénykezés változásai*. Fővárosi Pedagógiai Intézet.
- Kelemen E. (2003). Eötvös József gondolatai államról, egyházzól, iskoláról. *Világosság*, 3-4., 63-70.
- Köte S. & Ravasz J. (1979). *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1849-1919*. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Madarász T. (1993). *A magyar államigazgatási jog alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Magyary Z. (1942). *Magyar közigazgatás*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda.
- Majunke P. (1898). *A porosz-német kulturharcz története*. Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája.
- Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power: Vol. 2., The rise of Classes and Nation States 1760-1914*. Cambridge University Press.
- Mészáros I. (1989). *Ortutay-Mindszenty - Iskolatörténeti vázlat: 1945-1948*. Oktatáskutató Intézet.
- Némédi L. (1962). *A nemzeti művelődés ügye 1790-91-ben*. Különlenyomat a Főiskola Évkönyvének VIII. kötetéből. Eger.
- Niklai P. D. (2023). *A közoktatásügyi igazgatás modernizációja Magyarországon 1848-tól a második világháborúig*. Pécsi Tudományegyetem.
- Patyi A. (2017). *A közigazgatási működés jogi alapjai*. Dialóg Campus Kiadó.

- Pusztai F. (Szerk.) (2003). *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó.
- Ravasz J., Felkai L., Bettér B. & Simon Gy. (1960). *A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában*. Tankönyvkiadó Vállalat.
- T. Kiss T. (1986). *Klebensberg iskolaépítési programjáról. Módszertani közlemények*, 26(4), 249-252.
- Tamás A. (2010). *A közigazgatási jog elmélete*. Szent István Társulat.
- Varga Zs. A. (2017). *A közigazgatás és a közigazgatási jog alkotmányos alapja*. Dialóg Campus Kiadó.
- Vihar B. (1948). *Az első iskolaállamosítás Magyarországon*. *Embernevelés*, 4(9), 412-419.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Udvardi-Zsoldos P. (2026). Oktáspolitikai örökség az állam, az egyház, a család és a demokratikus szabadság viszonyában. *Belügyi Szemle*, 74(4), 1029–1039. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJA.2026.v74.i4.pp1029-1039>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Udvardi-Zsoldos Péter, aki a peter.udvardi-zsoldos@bm.gov.hu e-mail címen érhető el.